

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבו עי

פרשת חקת, תשס"ז
מספר 709מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

עוד לעניין "יען לא האמנתם בי להקדישני"*

כמה הצעות הוצעו כדי לבאר את פרשת מי מריבה והעונש החמור שהוטל על משה ואהרן בשל המעשה. מצד אחד לא מבואר במה בדיוק חטאו, ומצד אחר באזכורים של המעשה בתורה מופיעים ביטויים המכוונים את הקורא לכאורה לכיווני פרשנות שונים זה מזה ומנוגדים זה לזה.¹ וידועים דברי שד"ל על פסוק זה: "משה רבנו חטא חטא אחד, והמפרשים העמיסו עליו שלושה עשר חטאים ויותר, כי על כן כל אחד מהם בדה מלבו עוון חדש". ובהמשך דבריו: "אשר על כן כל ימי נמנעתי מהעמיק החקירה בדבר הזה, מיראה שמא מתוך חקירותי יצא לי פירוש חדש, ונמצאתי גם אני מוסיף עון חדש על משה רבנו". שד"ל מביא כמה תפיסות ומראה את נקודות החולשה בכל אחת מהן.²

בדף השבועי לפרשת חקת תשס"ג (מס' 503) חוזרים פרופ' נתן אביעזר והלל אביעזר ודנים בפרשה זו ובוחרים לפרש את החטא בקטנות אמונה המתבטאת בשאלה-פקפוק: "המן הסלע הזה נוציא לכם מים?" הכותבים מונים עוד מקרים שמשה מגלה פקפוק ביכולתו של ה' לבצע דברים הנראים בלתי אפשריים, כגון "הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם?" ועל זה עונה לו ה' "היד ה' תקצר?" (במ' יא: כא-כג).

ואולם הן מצד העניין הן מצד לשון הסיפור (במ' כ: ז-יג) אי אפשר לבאר שמשה ואהרן חטאו בחוסר אמונה. אילו כך היה, הרי הייתה תגובת ה' מנוסחת "יען לא האמנתם בי, לכן..." (או היה מוסיף ומפרט במה לא האמינו: באפשרות שאכן יצאו מים מן הסלע). המילה "להקדישני" מיותרת. מוזר מאוד להניח שמשה עומד לפני העדה ומפקפק ביכולתו של ה', לעיניהם דווקא, במקום להביע את ספקותיו באוזני ה' עוד קודם שהוא הולך לבצע לפני העם מעשה מופת אשר כלל אינו בטוח שיעלה בידו. הרי הייתה יכולת בידו לנהוג בתבונה יתרה ולהכות את הסלע לעיני העם ללא אומר ודברים, בלי להעלות כלל את השאלה אם הסלע יוציא מימיו. ואילו חלילה לא יצאו מים, היה העם

* עיקרי הדברים נתפרסמו בדף השבועי מס' 505, כתגובה למאמר בעניין זה שנתפרסם בגיליון מס' 503. בגלל תקלה טכנית נשמטה הערה זו מן המהדורה האלקטרונית. אנו חוזרים ומדפיסים זאת כאן בהרחבה.

¹ ראו: י' מילגרם, **אנציקלופדיה עולם התנ"ך: במדבר**, ירושלים תשמ"ו, עמ' 114-116; י' ליכט, **פירוש על ספר במדבר (יא - כא)**, ירושלים תשנ"א, עמ' 195-196, 203.

² שמואל דוד לוצאטו, **פירוש על חמישה חומשי תורה**, התקין לדפוס פנחס שלזינגר, תל-אביב תשכ"ו, עמ' 472-477. אכן, תופעה של 'העמסת חטאים' מצינו גם במקומות אחרים שהמסופר במקרא סתום. ראו, למשל, כל החטאים שתולים המדרשים בנדב ואביהוא.

רואה בהכאת סלע רק ביטוי של כעס וייאוש כלפי המדבר הקשה והאכזר ותו לא. ואגב, דברי משה בשמות (ה: כא-כב), אשר פרופ' אביעזר מביא אף אותם כדוגמה לפקפוק וחוסר אמונה, הם דברי התרסה ומחאה על מה שגרם ה' כששלח את משה אל פרעה ולא הבעת חוסר אמונה.

אני מסכים עם פרופ' מילגרום (הערה 2 לעיל; על פי ר' יוסף מאורליאנש, המכונה בכור שור), שהחטא היה שבדיבור בלתי זהיר של משה – "נוציא לכם מים", במקום לומר "יוציא ה' לכם", הוחמצה הזדמנות לקדש את שמו של ה', שהרי יהיו מי שיראו בהוצאת המים מן הסלע מעשה פלא שמחולל משה בעל הכוחות הפלאיים בעזרת מטהו.³ אמנם גם בעבר עשה משה מופתים בעזרת מטהו, והעם ידע שהדבר נעשה בשליחותו של ה', כגון בקריעת ים סוף,⁴ ואולם אז הכריז משה: "התיצבו וראו את ישועת ה'!" (שמ' טו: יג), ואכן התוצאה הייתה: "ויאמינו בה' ובמשה עבדו" (שם לא). ואולם לפי סדר הדברים שבתורה עברו כמעט ארבעים שנה מאז מעשה המופת הזה שעשה משה בעזרת מטהו.⁵ הנוכחים עתה בהוצאת המים מן הסלע טרם נולדו אז או שהיו עולי ימים. הם לא יפרשו מעצמם שהמופת שעושה משה הוא משל ה', ומשה לא הקפיד עתה לומר זאת. אפשר שזאת הייתה הזדמנות יחידה באותה עת, שבה נגלתה בצורה כה מרשימה יד ה', ומשה לא השכיל לנצל הזדמנות חינוכית נדירה זו. תחת זאת נפתח פתח לייחוס מוטעה של הפלא לאיש משה. והרי לשם כך ציווה ה' לעשות את המעשה לעיני הזקנים והעם, כדי שיתפעמו מן הנס. משום כך אומר ה': "על אשר מריתם את פי למי מריבה" (כ: כד), כי לא עשו את המעשה הנדרש. הקב"ה "מדקדק עם הצדיקים אפילו כחוט השערה" (רשב"ם, על פי ב' יבמות קכא ע"ב ומקבילות).⁶ בלי משים הפך גם אהרון שותף לחטא. משה אמר "נוציא" וכלל בזה גם את אהרון, ואהרון לא הסתייג. ההאשמה והעונש הוטלו גם על אהרון (פס' יב).

הביאור הזה מקבל אישור ואף חיזוק מתוך דברי ה', כאשר הוא מורה למשה לעלות אל הר העברים כדי למות שם, "על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צן" (דב' לב: נא), והוא מוסיף ומבאר במה מעלו: "על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל" (שם שם). המושג מעילה שייך לתחום של הנאה שלא ברשות מן הקודש, כגון ויק' ה: טו (מסכת שלמה בש"ס עוסקת בצורות שונות של מעילה בקודשים). משה ואהרון נהנו, אמנם שלא במתכוון, מן התהילה של עושי נפלאות, אף שמעשה הפלא כל כולו היה של ה'. זאת מעילה בשגגה, אבל זהו חוסר קידוש שם שמים, וגם רמה מסוימת של חילול השם, ועל זה נענשו. חילול השם הוא דבר חמור מאין כמוהו, וחז"ל אמרו: "אחד מזיד ואחד שוגג בחילול ה'" (דהיינו דין אחד להם; משנה אבות ד ד; ראו גם ב' קידושין מ ע"א). ועוד אמרו:

כל מי שיש בו חילול השם, אין כוח לא בתשובה לתלות, ולא ביום הכפורים, ולא בייסוריין למרק, אלא כולם תולים, ומיתה ממרקת, שנאמר 'אם יכופר העון הזה לכם עד תמותו' (יל"ש ירמיהו, רמז רסט, עפ"י יש' כב: יד).

חטא זה של משה ואהרון היה בשגגה, התבטאות קלה שהחמיצה קידוש השם, אבל נעשה בפרהסיא. ה' חוזר ומזכיר אותו הן לאהרון הן למשה ביום מותם (במ' כ: כד; דב' לב: מט-נא). ואפשר שבביטוי "לא האמנתם ב"י" בפסוקנו משמשת צורת הפעיל – "הָאֱמִינְ", ואחריו ב"ית בהוראה קאוזטיבית (להביא מישהו להאמין ב-). כלומר מתוך חוסר מחשבה לא ניצלו הזדמנות

³ לדעת רשב"ם, המטה הנזכר אצלנו בפרשת חוקת הוא מטה אהרון אשר פרח והעלה שקדים (במ' יז: כג), ומשה נצטווה לקחתו מלפני העדות, שם היה מונח "למשמרת לאות לבני מרי" (פס' כה-כו). השימוש בלשון שאלה "המן הסלע הזה" אינו מעיד על פקפוק בהכרח, ובמקרה הזה היא משמשת לדרמטיזציה יתרה – למשוך את תשומת הלב של כולם. משה אומר לקהל הצופים: מה דעתכם: האם נוכל להוציא לכם מים מן הסלע הזה? וכולם מצפים בדריכות לראות מה יקרה.

⁴ וכך נאמר במפורש בסיפור בשמ' (יז: ה-ו). ר' יוסף בכור שור סבור שבשני המקומות – בשמות ובבמדבר, מדובר באירוע אחד. דעה זו מקובלת גם על כמה מן החוקרים החדשים.

⁵ תאריכו של האירוע הזה לא צוין בכתוב (ראו במ' כ: א). לפי סדר עולם רבה ט, וכך פירשו ראב"ע ורשב"ם, זה היה בשנה הארבעים (וכך כותב גם יוסף בן מתתיהו, קדמ' ספר ד, 78).

⁶ המשורר בספר תהילים (קו: לב-לג) מדגיש את אחריותו של העם, אשר בנגונותו ובקובלנותיו הביא את משה לפעול בלא לשקול היטב את בחירת מילותיו: "כי המרו את רוחו, ויבטא בשפתיו". יש כאן מעין דרש על "שמעו נא המרים" (במ' כ: י).

מיוחדת זו להביא את העם לאמונה בה' ולקידוש שמו. ומאחר שלא קידשו את השם, היה צורך ליצור מעין תיקון לזה באמצעות העונש שקיבלו: "וַיִּקְדֹּשׁ בָּם" (כ:יג).⁷ ושמא בשל כך נזכר להלן (כו:יד; דב' לב:לא, ועוד) שם המקום "מי מריבת קדש". השוו לזה גם את דברי משה על פשר עונשם של נדב ואביהוא: "הוא אשר דִּבֶּר ה': בְּקִרְבִּי אֶקְדֹּשׁ" (ויק' י:ג).

פרופ' משה צפור
המחלקה לתנ"ך

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
כתובתו באינטרנט: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>

⁷ מילת היחס "בם" בהקשר זה היא דו-משמעית: במי מריבה, וגם במשה ובאהרון.